

Tu‘umālie ‘a e Pasifikí

Ko Hotau Kakaí, Ko ‘Etau ngaahi Solova’anga,
Ko hotau Kaha‘ú

MINISTRY OF SOCIAL
DEVELOPMENT
TE MANATŪ WHAKAHIA TO ORA

Fakahokohokó

Talamu'a mei he Minisitaá	4
Talamu'a mei he Pule Lahí.....	7
Talamu'a mei he Sea 'o e Kulupu Fakahinohino Pasifiki.....	9
Kau mēmipa 'o e ongo Kulupu Fakahinohino Pasifiki mo e Kulupu Fale'i Pasifiki	10
Ko 'emau vīsoné	12
Ko 'emau taumu'á.....	13
Ko e ngaahi tafa'aki 'oku fakatefito ki ai 'emau sio mo 'emau ngaahi kaveinga fakalukufuá.....	14
Ko 'emau ngaahi ngāue ke fakahoko	18
Ko e Tu'umālie 'a e Pasifiki 'oku fakava'e ia mei he ngaahi tefito'i tui ko eni.....	20
Ko e MSD	23

'Oku laiseni 'a e ngāue ko ení 'i he malumalu 'o e Creative Commision Attribution 3.0 New Zealand. Ko hono fakalūkufuá, 'okú ke tau'atāina ke 'ai ha'o tatau (copy), tufotufa (distribute) mo fulifulihi 'a e ngāue fakatohí ni, ka kuo pau ke ke fakahā mai ko e ngāue eni 'a e Kalauní (Crown) mo tauhi 'a e ngaahi faitu'utu'uni kotoa pe 'a e ngaahi fiema'u 'o e laisení.

Ke ke sio ki ha tatau 'o e laisení, 'a'ahi ki he uepisaiti <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/nz/>. Kātaki 'o fakatokanga'i ange 'oku 'ikai ke ngofua ke ke ngāue'aki ha faka'ilonga (emblem), loko (logo), pe sila (Coat of Arms) mei ha potungāue pe pule'angá 'i he fa'ahinga founга 'e malava ke maumau'i ai 'a e ngaahi Fuka, Faka'ilonga, mo e Lao ki he Malu'i 'o e Ngaahi Hingoá (Names Protection) Act 1981. 'Oku pau ke Tohi ke Mahino ko e Kalauni (Attribution to the Crown) 'oku 'a'aná, ka e 'ikai ko hano hikitatau 'o e ngaahi faka'ilongá, lokó pe Silá.

Pulusi 'Okatopa 2019
Potungāue ki he Fakalakalaka Fakasōsialé (Ministry of Social Development)
Puha Meili 1556 (PO Box 1556)
Uelingatoni 6140 (Wellington 6140)
Nu'u Sila (New Zealand)

Telefoni: +64 4 916 3300
Fax: +64 4 918 0099
'Imeili: info@msd.govt.nz
Uepisaiti: www.msd.govt.nz
ISSN: 2703-2787 (print)
ISSN: 2703-2795 (online)

Talamu'a mei he Minisitaá

Mālō e lelei,

'I Fepueli 2019 na'a ku ongo'i langilangi'ia ai ke fakahā atu ai 'a e fokotu'u 'o e ongo kulupu ko e Fakahinohino Pasifiki (Pacific Steering) mo e Fale'i Pasifiki (Pacific Reference) ma'a e Potungāue ki he Fakalakalaka Fakasōsialé. Na'e mātu'aki mahu'inga 'aupito 'a e ongo kulupu ko 'ení ki hono fa'ufa'u 'o e palani fakalukufua (strategy) mo e palani ngāue (action plan) 'a e Potungāue ki he Fakalakalaka Fakasōsialé 'oku ui ko e Tu'umālie 'a e Pasifiki (Pacific Prosperity).

'Oku hu'u 'a e tokanga 'a e Tu'umālie 'a e Pasifikí ki hono fakaai ha ngaahi faingamālie ki he Potungāuē ke ne lava ai 'o matatali 'a e ngaahi feliuliuki 'i he tō'onga 'o e mo'ui (contexts) 'a e kakai Pasifiki 'i Nu'u Silá ni. 'E ngāue'aki 'eni ki hono fale'i mo e fakahinohino 'o e ngaahi 'asenita ki hono fa'ufa'u 'o e ngaahi ngāue (policy agenda) mo hono fakahoko pea toe fengāue'aki mālohi ange ma'a e/mo e kakai Pasifikí, ngaahi va'a fengāue'aki fakapule'angá (partner agencies), ngaahi kautaha tau'atāina mei he Pule'angá mo kinautolu 'oku nau fakahoko 'a e ngaahi sēvesí.

Na'e fakalotolahi 'aupito kiate au 'a e founa talanoa na'e fakahoko 'e he Potungāuē ke mahino 'oku fakakau 'a e le'o 'o e kakai Pasifikí 'i he Tu'umālie 'a e Pasifiki. Na'e toe fakalotolahi foki kiate au 'a e malava 'e he Potungāue ke ne fakahā 'e ne mahu'inga'ia mo e tukupā ke tokoni ki he kakai Pasifikí 'i Nu'u Sila ní ke 'i ai hanau faingamālie 'i he fa'ufa'u 'o e ngāue ni, hangē ko e ngāue'aki 'o e ngaahi fakamatala 'i he ngaahi lea kehekehe 'a e Pasifikí.

Ko e Tu'umālie 'a e Pasifikí, ko ha palani fakalukufua ia 'oku fakalotolahi mo sio lōlōa pea fakataha mo e palani ngāuē te na fakatou tokoni ki he Potungāuē 'i he taimí ni mo e kaha'ú 'i he ngaahi hāngai folau kehekehe ke ma'u 'a e lelei ma'a e kakai Pasifikí, fakatupulekina 'a e 'ilo ki he ngaahi 'ulungaanga mo e founa 'o e ngaahi fonua 'o e Pasifikí pea ke ne taukei 'i he fakafeangai ngāue ki he toutou feliuliuki kotoa pe 'i he mo'ui 'i Nu'u Silá ni.

Hon Carmel Sepuloni
Minisitā ki he Potungāue ki he
Fakalakalaka Fakasōsialé

Talamu'a mei he Pule Lahí

Faka'apa'apa'i e Kakai, Faka'apa'apa'i e Fāmili – 'oku mau tokoni ki he kakai 'o Nu'u Silá ni ke nau malu, mālohi mo tau'atāina.

Ko e Tu'umālie 'a e Pasifikí, ko e 'uluaki palani fakalukufua eni mo e palani ngāue 'a 'emau Potungāué. Ko e 'uluaki eni 'i ha palani fakalukufua mo e palani ngāue fakafonua kuo mau fa'u ma'a e kakai Pasifiki.

Na'e fakatupu 'a e Tu'umālie 'a e Pasifikí mei he ngaahi fevahevahe'aki mahu'inga na'e 'omai meí he kakai Pasifikí. Na'a nau talamai kiate kimautolu 'a e ngaahi me'a 'oku mau lolotonga fakahoko lelei pe a mo e ngaahi me'a ko ia 'oku tonu ke toe fakalelei'i. Te u faka'ai'ai 'emau kau ngāue mo e ngaahi va'a ngāue fekau'akí (partner agencies) ke nau ngāue 'aki 'a e Tu'umālie 'a e Pasifikí, ko ha kī ia ke faka'ai'ai ke liliu'aki 'emau ngaahi fakakaukau mo ngāue mo e kakai Pasifikí, ngaahi fāmilí mo e komiuniti. 'Oku 'ikai ke kei 'aonga 'a e fakama'unga pe 'a e ngāue ki ha me'a pe 'e taha pe ko ha tokotaha pe. 'Oku fiema'u ke mau 'ilo'i ko e taha Pasifikí kotoa pe 'oku hū mai 'i homau matapaá, ko ha memipa ia 'o ha fāmili pea ko e fāmili 'oku kau ki ha komiuniti Pasifikí 'oku toe lahi ange. 'Oku mātu'aki mahu'inga ke mau mahino'i lelei ange 'a e kakai Pasifikí moe nonono 'a e fāmili, pea ke fakahoko 'a 'emau ngaahi sēvesi ke fe'unga mo e ngaahi fiema'u fakalukufua 'a e kakai Pasifikí, pea lava ai ke mau fehokotaki lelei mo ngāue fakataha mo e kakai Pasifikí.

Ko e ngaahi kaveinga ko ia kuo fokotu'u 'i he Tu'umālie 'a e Pasifikí, ko e ngaahi me'a ia 'oku ou 'amanaki atu 'oku fiema'u 'e he tokotaha Nu'u Sila kotoa pe ke nau a'usia. 'Oku fiema'u 'e he 'etau ngaahi fāmili Pasifikí ke nau ma'u ha poupou meiate kimautolu 'oku molulumalú pe a 'ikai faifakamaaua 'i ha 'ātakai 'oku malu, faka'apa'apa mo fakaivia. 'Oku nau fiema'u ke fakakau kinautolu 'i he ngaahi me'a 'e malava ke nau uesia ai, tokoni'i ke nau faitu'utu'uni ki he ngaahi me'a 'e ola lelei kiate kinautolu pe a ke nau pule'i 'a e ngaahi feitu'u te nau a'u ki aí (own destinies) mo e ngaahi halanga kehekehe ki he lavame'a mo e ikuna lelei.

Kuo pau ke mau hiki'i hake ki 'olunga 'emau fakahoko ngāue ke maa'usia 'a e fiema'u 'a e ngaahi kaveinga ngāue. 'Oku nau fekau'aki lelei 'aupito mo e ngaahi ola 'oku mau siofi ke lava'i ma'a e kakai Nu'u Sila kotoa pē, pea mo e ngaahi me'a mahu'inga 'e tolu 'oku mau fiema'u ke fakalakalaka 'i he Potungāué ko e Fefaka'apa'apa'aki (Mana Manaaki, ke lelei 'a e fakahoko ngāué he taimi kotoa pē), Fengāue'aki (Kotahitanga, ngāue fakataha ke ma'u e ola 'oku lahi) mo e Ki ha Kaka'u Ola (Kia Takatu Tatou, tokoni'i 'a e lele lōloa 'o e fakalakalaka fakasōsiale mo e faka'ekonomika).

Ko e Tu'umālie 'a e Pasifikí ko e kamata pē ia 'o e ngāue.

Ko e ngāue fakamāatoató 'e malava ke fakalakalaka

'aki 'a e founa te mau fengāue'aki
fakataha ai mo fakahoko 'a e
ngaahi sēvesi kotoa pe ki he ngaahi
komuniti Pasifikí, ke nau ongo'i malu,
mo'ui lelei mo tupulekina.

Talamonū atu,

Debbie Power

Pule Lahi

Potungāue ki he Fakalakalaka Fakasōsialé

Talamu'a mei he Sea 'o e Kulupu Fakahinohino Pasifiki

"Tākanga 'etau fohe – Ngāue fakataha ke fakaola 'etau kaveinga"

Kiate kitautolu kakai Pasifiki 'oku tau mahino'i lelei 'a e kaveinga folau 'a hotau kakai 'i Aotearoa, fekau'aki mo e ngāue, tu'umālie mo e mo'ui lelei, 'oku fiema'u 'a e founiga ngāue 'oku fe'unga mo hotau 'ulungaanga, pea lava ke hokohoko mo tauhi ma'u 'i he 'ātakai 'oku vave 'e ne feliuliuki.

Ko hono fokotu'u 'o e Kōmiti Fakahinohino Pasifiki mo e Kōmiti Fale'i Pasifiki 'oku faka'ata mai ai 'a e mātu'aki fie ngāue mo'oni 'a e Potungāue ki he Fakalakalaka Fakasōsialé, ke fakakau mo ho'ata mai 'a e ngaahi me'a 'oku mahu'inga ki he faka'amua 'o ha taumu'a lelei mo e ngaahi 'ulungaanga mahu'inga 'o e ngaahi komiuniti Pasifiki mo e founiga ngāue 'i hono fokotu'utu'u 'o e palani fakalukufua mo e palangi ngāue - Tu'umālie 'a e Pasifiki.

'Oku ou laukau ke fakahaā'i 'oku tau malava pe 'e kitautolu kakai Pasifiki ke faka'ai'ai mo fakatupulekina, fepikitaki mo ngāue fakataha ki ha kaveinga tatau, 'a ia kuo hulu'i mai 'i he ngaue 'a e ongo Kulupu Fakahinohino mo e Kulupu Fale'i Pasifiki, 'o a'u mai ki he 'ahó ni. 'Oku ou fakatokanga'i, neongo ko e kau memipa 'o e ongo kulupú 'oku nau ō mai mei he ngaahi puipuitu'a mo e Sekitoa Ngāue Fakapule'anga, Sekitoa Tāutahá mo e Komiuniti Pasifiki kehekehe, ko e mālohi 'o hotau tupu'anga mo e koloa'ia 'o 'etau ngaahi tui 'oku tau fevahevahe'aki tatau ai kuo malava ai ke tau fengāue'aki fakataha mo faka'uli 'etau ngaahi 'isiu Pasifiki 'aki 'a e lotolahi 'i he ngaahi 'ātakai tokolahi 'oku 'ikai Pasifiki.

'Oku kei toe lahi 'ānoa 'a e ngāue ia ke fakahoko fekau'aki mo e fakalakalaka mo e ngāue'i 'o e ngaahi ngāue kuo 'osi tāketi'i, ka neongo ia, 'oku fakalotolahi'i au 'i he fakalakalaka kuo 'osi fakahoko 'o a'u mai ki he taimi ni mo e ola lelei 'o e Palani Fakalukufua Pasifiki mo e Palani Ngāue Pasifiki – ko e Tu'umālie 'a e Pasifiki 'e ola lelei ia ki he kakai Pasifiki mo e kotoa 'o Aotearoa 'i he fononga ki he kaha'u.

Tu'a 'ofa atu

Tevita Filisonu'u Funaki
Sea
Kulupu Fakahinohino Pasifiki,
Potungāue ki he Fakalakalaka Fakasōsialé

Kau mēmipa 'o e ongo Kulupu Fakahinohino Pasifiki mo e Kulupu Fale'i Pasifiki

Kulupu Fakahinohino Pasifiki

- Tevita Funaki, Sea
- Meleane Burgess
- Dr Diane Mara
- Dr Falaniko Tominiko
- Joseph Liava'a
- Kathleen Tuai-Ta'ufo'ou
- George Van Ooyen
- Mel Harrington
- Seti Talamaivao
- Agnes Sefo
- Sai Lealea
- Gagau Annandale-Stone
- Marie Schmidt

Kulupu Fale'i Pasifiki

- Helen Karati, Sea
- Daisy Lavea-Timo
- Pesio Ah-Honi
- Danny Mareko
- Fati Tagoai
- James Aufa'i
- Lui Poe
- Malia Hamani
- Dr Palatasa Havea
- Pati Umaga
- Bob Tiaki
- Amy Minster

Ko 'emau vīsoné

Ke mo'ui lelei mo tupulekina 'a e kakai Pasifiki, honau ngaahi fāmili
mo e ngaahi komiunitī 'i 'Aotearoa.

Ko 'emau 'uhinga ki he 'mo'ui lelei' 'oku
mau fie tokoni'i kimoutolu ke mou tupulaki,
lavame'a pea hoko atu ki he mo'ui 'oku 'ikai
ke fakafalala.

Ko 'emau 'uhinga ki he 'tupulekina' ko ho'o
a'u pe ki he tu'unga tau'atāina 'o 'ikai te ke
to e fakafalala, 'oku mau fie poupou'i koe
ke ke tokoni'i ho fāmili ke mo'ui lelei mo
fakalakalaka ki mu'a 'a e taha kotoa pē.

Ko 'emau taumu'á

Ke fakafo'ou 'a e fakahoko ngāue 'a e Potungāue mo 'ene
ngaahi sēvesi fengāue'aki ma'a e kakai Pasifikí, honau ngaahi
fāmili mo e ngaahi komiunitií, ke mahino 'oku nau malu,
mo'ui lelei, mo tupulekina 'i 'Aotearoa.

Ko e ngaahi tafa'aki 'oku fakatefito ki ai 'emau sio mo 'emau ngaahi kaveinga fakalukufuá

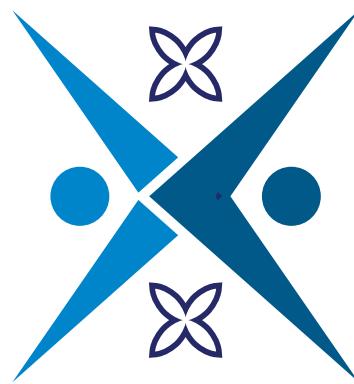
Ko 'emau hala fononga fakalukufua 'oku ui ko e Te Pae Tawhiti – Ko Hotau Kaha'ú 'okú ne faka'ali mai 'a e ngaahi me'a 'oku hiki ki ai 'a 'emau ngāue ke lahi ha ola lelei ki he kakai Nu'u Sila kotoa pe.

Tu'umālie 'a e Pasifikí – Ko Hotau Kakaí, Ko 'Etau Ngaahi Solova'anga, Ko Hotau Kaha'ú (Our Future) 'oku lālāngā'i 'aki ia 'a e ngaahi liliu fakangāue 'i he Te Pae Tawhiti 'aki hono fokotu'u 'o e kakai Pasifiki 'i he lotomālie 'o 'ene ngāue fakalakalaka, fakakaukau mo e fai-tu'utu'uni.

Ko e ngaahi 'elia fakalukufua 'e tolu mo e ngaahi taumu'a kuo fakahā'i ia ko e ngaahi me'a mahu'inga ia ke kamata ai 'a e ngāue'i 'o e vīsoné pea ko e ngaahi 'ulungaanga fakanatula pē ia mo e fāfā'ūtaha 'oku faka'amua 'e he kakai Pasifiki.

Ke a'usia 'a e fengāue'aki lelei 'i he taimi kotoa pē

- » Kuo mau tukupā ke mau tauhi 'a e ngeia 'o e kakai Pasifiki, honau ngaahi fāmili mo e komiunitií, pea 'ikai te mau fakamāu'i kinautolu pea ke nau ongo'i malu, faka'apa'apa'i pea ke nau ongo'i ivi'ia 'i he taimi kotoa pe 'oku nau fengāue'aki ai mo kimautolu.
- Te mau fanongo, 'oange 'a e ngaahi fakamatala 'oku mahino mo e sēvesi 'oku 'aonga, feongoongoi, 'ikai filifilimānako mo lelei hono fakahoko, ke fakapapau'i 'oku 'oatu 'a e tokoni 'oku tāu mo taimi totonu.

Ko 'emau ngaahi kaveinga

Ko 'emau kau ngāue mo e ngaahi kautaha kotoa pē 'oku nau fakahoko ha ngaahi sēvesi ma'a e Potungāué 'oku nau:

- 'ulungaanga faka'apa'apa, 'ikai faifakamāua pea talitali lelei 'a e kakai Pasifiki, honau ngaahi fāmilí mo e ngaahi komiunitií
- tāu 'enau fakafōtunga mo e ngaahi 'ulungaanga Pasifiki mo mahino'i 'oku lahi 'a e ngaahi faikehekehe fakamatakali 'i he kakai Pasifiki, honau ngaahi fāmilí mo e ngaahi komiunitií
- mateuteu ke fakahoko e ngāue 'i he fakamatala 'oku mahino mo faka'ai'ai ki he kakai Pasifiki, honau ngaahi fāmilí mo e ngaahi komiunitií
- pōto'i he fakahoko ngāue mo 'ilo'i e founiga ke nau lava 'o ngāue lelei ke ma'u 'a e ngaahi ola lelei ma'a e kakai Pasifiki.

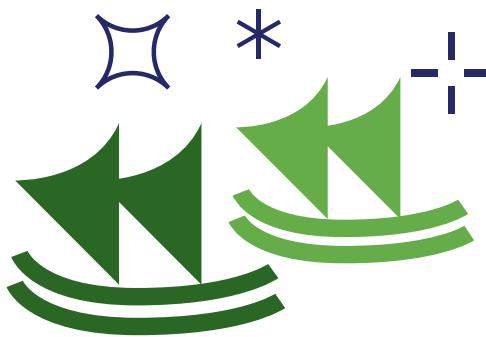
Ko 'emau kau pule mā'olunga mo e kau taki fakapotungāue:

- 'oku nau fakapapau ke nau hoko ko e kau taki 'i he liliu ke faka'atā 'a e ngaahi me'a kotoa pe 'i 'olunga ke fakahoko
- 'oatu 'a e faingamālie ki he ngaahi nāunau, me'angāue, mo e ngaahi tokoni kotoa pe ke malava ke lato mo a'usia 'a e ngaahi kaveinga
- fakamahu'inga'i mo langa hake 'a e mahino'i 'o e ngaahi matakali kehekehe 'i he Pasifikí.

Pea tokoni'i e kau ngāue ke:

- lava'i e ngāue, fakalakalaka mo hono fakahoko 'o e Tu'umālie 'a e Pasifiki
- kau atu ki he tukupā mo e /pe ngaahi fakapapau faka'ulungaanga mo e ngaahi faka'amu ma'a e ngaahi fāmilí
- fiefia 'i he 'enau ngaahi a'usia mo e lavame'a
- kau ma'u pe 'i he ngaahi faingamālie 'oku:
  - tokoni'i 'a e pōto'i faka'ulungaanga
  - 'ilo'i mo fakatupulekina e founiga taki
  - langa hake 'a e taukei 'a e kau ngāue Pasifikí ke fakatupulekina honau ngaahi halanga fononga fakangāue.

Ngāue fakataha ki ha ola 'oku lahi ange

Te mau mahino'i 'a e mahu'inga 'o e ngaahi vā fekau'aki mo'oni mo e kakai Pasifiki, honau ngaahi fāmili mo e ngaahi komiunitií ke tohoaki'i ha ola lahi mo lelei 'aupito.

Te mau fakapapau'i ko e kakai Pasifikí, honau ngaahi fāmili mo e ngaahi komiuniti 'oku tefito ki ai 'a e ngaahi fai'tu'utu'uni, palani, fokotu'utu'u mo e fakahoko 'o e ngāue kotoa pe 'oku fekau'aki mo e Pasifikí, pea te mau 'ai ha ngaahi feitu'u 'oku malu ke 'omai ai honau ngaahi le'o ke mau fanongo ki ai.

Te mau faka'ilonga'i 'a e ngaahi fatongia 'e malava ke fakahoko 'e he 'emau kau ngāue Pasifiki 'i hono langa hake 'o e ngaahi fehokotaki mo e vā mālohi mo homau ngaahi komiuniti Pasifiki.

Ko 'emau ngaahi kaveingá

Ko 'emau kau ngāue mo e kakai kotoa pē 'oku nau fakahoko ha ngaahi sēvesi ma'a e Potungāué 'oku nau:

- mahino'i 'a e ngaahi 'ulungaanga mahu'inga mo e ngaahi faikehekehe fakamatakali 'i he kakai Pasifiki, honau ngaahi fāmili mo e ngaahi komiuniti 'i he tu'unga fakakoló, fakawahé mo e fakafonuá pea 'i ai foki mo e ngaahi fengāue'aki mo e ngaahi tauhi vā 'oku mo'oni, mo kinautolu
- ma'u atu e ngaahi me'angāue mo e ngaahi tokoni ke 'atā kiate kinautolu ke fakahoko honau ngaahi fatongia
- ma'u ha ngaahi kaungā ngāue 'oku falala'anga mo tu'uloa mo e ngaahi kautaha ngāue 'i he sekitoá mo ha ngaahi ngāue'anga 'oku nau poupou mo fakapapau'i ke tokoni ke ma'u 'a e ola lele ange ma'a e Pasifiki
- mahino'i 'oku 'ilo'i 'e he kakai Pasifikí 'a e ngaahi me'a 'oku ngāue lelei taha kiate kinautolu Pasifikí pea fa'u 'a e ngaahi kulupu fengāue'aki ke tokoni ki he kakai Pasifikí ke nau ongo'i mālohi, fakatupu 'ilo fo'ou mo fai tu'utu'uni pē ma'a pē ma'a kinautolu
- 'ilo'i, ngāue'aki mo vahevahe 'a e ngaahi fakamatala mo kinautolu 'oku nau fengāue'aki ke fakalakalaka 'a e ngaahi ola ma'a e kakai Pasifikí, honau ngaahi fāmili mo e ngaahi komiuniti
- fakakau e kakai Pasifikí 'i ha me'a pē 'e ngali ke ne uesia ai e kakai Pasifikí.

Ko e ngaahi kautaha 'oku nau fakahoko 'emau ngaahi ngāue 'oku:

- faka'apa'apa'i, falala'anga mo fakamahu'inga'i 'i he taukei 'oku nau fakahoko'aki 'a e ngaahi sēvesi ki honau ngaahi komiunitií, pea te nau ma'u 'a e ngaahi poupou 'oku totonu mo vahevahe tatau ke fakamālohi mo fakaloloto 'aki 'a e taukei mo e pōto'i ngāue, pea lava 'o hokohoko ma'u pe
- fakatupu 'ilo fo'ou ki hono fatu, fakalakalaka mo e fakahoko 'o e ngaahi sēvesi/polokalama
- faka'ai'ai ke mahino 'a e ngaahi founa 'oku fakahoko'aki 'a e ngaahi sēvesi kehekehe 'oku 'atā ki he kakai Pasifikí.

Ko e 'emau ngaahi ngāue'anga 'oku:

- faka'apa'apa'i, falala'anga pea fakamahu'inga'i 'enau ngaahi fakahoko ngāue ki honau ngaahi komiunitií
- faka'ai'ai ke fakahoko mahino 'a e ngaahi founa 'o e ma'u'anga ngāue fakalukufua 'a ia 'oku fakahoko 'i he founa 'oku hoa mo tāu mo e kakai Pasifikí
- poto 'i he fakahoko ngāue, maheni mo e 'ulungaanga pea ne mahino'i 'a e ngaahi fuafatongia lelei te nau fakahoko ke fakalakalaka 'aki 'a e ngaahi ola lelei ma'a e Pasifikí.

Ko 'emau kau pule mā'olunga mo e kau taki fakapotungāue:

- 'oku nau fakatokanga'i 'a e fatongia 'oku fakahoko 'e he kau ngāue Pasifikí 'i hongau ngaahi komiunitií mo e ngaahi founa e malava ke nau hoko 'o tokoni lahi ai ki he fa'ufa'u 'o ha ngaahi fengāue'aki 'i he malumalu 'o e Potungāue
- 'oku nau fakapapau ke nau hoko ko e kau taki 'i he liliu ke faka'atā 'a e ngaahi me'a kotoa pe 'i 'olunga ke fakahoko
- 'oatu 'a e faingamālie ki he ngaahi nāunau, me'angāue, mo e ngaahi tokoni kotoa pe ke malava ke lato mo a'usia 'a e ngaahi kaveingá.

Tokoni'i ke lele lōloa 'a e fakalakalaka fakasōsiale mo e faka'ikonomika

« Te mau tukupā 'i he 'emau lele lōloa ki he fengāue'aki mo e ngaahi 'inivesi ke tokoni'i 'a e ngaahi faka'amu 'a e Pasifiki mo fakafo'ou e founagá ke ma'u e tu'umālie mo lato e fiema'u 'a e kakai Pasifiki, honau ngaahi fāmili mo e ngaahi komiuniti 'i 'Aotearoa.

« Te mau fakahoko foki mo e tokoni ki he fakalakalaka fakasōsiale 'i he ngaahi tapa kehekehe 'o e Pasifiki.

Ko 'emau ngaahi kaveingá:

Ko 'emau kau ngāue mo e kakai kotoa pē 'oku nau fakahoko ha ngaahi sēvesi ma'a e Potungāue 'oku nau:

- tokoni'i e kakai Pasifiki, honau ngaahi fāmili mo e ngaahi komiuniti ke nau 'inasi 'i he:
  - langilangi'ia
  - ma'u ngāue 'oku tolonga
  - tu'unga fakapa'anga 'oku pau (pea ma'u mo e 'ilo 'oku fiema'u ke tolonga 'eni)
  - pau e nofo'anga
  - ngaahi vā 'oku lelei
  - ngaahi fakahinohino mo e ngaahi fili 'oku 'atā atu
  - poupou fakalaumālie/fakaloto, fale'i mo e faka'ai'ai
- 'ilo'i 'a e ngaahi kulupu fakasōsiale 'oku nau lava ke faka'ai'ai 'a e fakalakalaka mo e tu'umālie
- 'ilo'i pea tokoni'i 'a e kakai Pasifiki, honau ngaahi fāmili mo e ngaahi komiuniti ke nau fekumi ki ha ngaahi faingamālie ke nau fakahoko ha ngaahi pisinisi mo e/pe ngāue pe ma'ana pea mo/pe ha ki'i pisinisi si'isi'i
- langa 'a e ngaahi vā 'oku tolonga mo e ngaahi kautaha 'oku nau fakahoko ha ngaahi ngāue mo e ngaahi ngāue'anga/pule ngāue ke fakahoko ha ngaahi polokalama ke fakautuutu ai ke mālohi 'a e pōto'i ngāue mo e maheni ngāue 'a e kakai Pasifiki, honau ngaahi fāmili mo e ngaahi komiuniti
- 'ilo'i pea malava ke ue'i 'aki 'a e ngaahi faingamālie 'o e fengāue'aki 'i he ngaahi va'a ngāue kehekehe 'o e pule'anga ke ngāue fakataha ke tokonia 'a e kakai Pasifiki, honau ngaahi fāmili mo e ngaahi komiuniti ke ola lelei 'enau ngaahi visone fakalukufua ki he kaha'u.

Ko 'emau kau pule mā'olunga mo e kau taki fakapotungāue:

- 'oku nau fakapapau ke nau hoko ko e kau taki 'i he liliu ke faka'atā 'a e ngaahi me'a kotoa pe 'i 'olunga ke fakahoko
- 'oatu 'a e faingamālie ki he ngaahi nāunau, me'angāue, mo e ngaahi tokoni kotoa pe ke malava ke lato mo a'usia 'a e ngaahi kaveinga
- 'oku nau fakatokanga'i 'oku ala 'i ai ha ngaah faingamālie ke fakamālohi 'aki 'a e tolonga 'o e fakalakalaka fakasōsiale 'i hotau ngaahi fonua Pasifiki.

Ko 'emau ngaahi ngāue ke fakahoko

Ko 'emau fononga ki hono fokotu'utu'u mo e fa'ufa'u 'o e Tu'umālie 'a e Pasifiki na'e kau ai 'a e fetalanoa'aki mahino 'i he ta'u 'e taha mo hotau kakai Pasifiki, honau ngaahi fāmili mo e ngaahi komiunitī takai 'i Aotearoa. Tu'umālie 'a e Pasifiki 'oku ho'ata mai ai 'a e ngaahi le'o mo e ngaahi me'a mahu'inga 'o e ngaahi fetalanoa'aki na'e fakahoko. Ko 'emau ngaahi ngāue ko eni te ne fakamahino ki he Potungāue 'i he lolotonga ni mo e kaha'u 'i he 'ene fekumi ki he founa 'e malava ke fakahoko lelei ange ai 'a e ngaahi sēvesi ki he kakai Pasifiki mo e ngāue 'i he 'ātakai 'o Nu'u Sila 'oku liliu ma'u pe.

'Oku mau 'ilo'i pe foki 'oku 'i ai 'a e ngaahi ngāue 'oku fa'ufa'u pe 'oku fakahoko 'i homau ngaahi 'ofisi fakavahé mo e fakakoló 'a ia 'oku tokoni ki he Tu'umālie 'a e Pasifiki pea 'e tokoni ki ai ke ma'u 'a e ola 'oku lelei.

Temau fakatefito 'emau ngaahi ngāue 'i he ngaahi ngāue fakalukufua ko eni:

Ma'a e kakai Pasifiki mo honau ngaahi famili

Ngaahi ngāue 'okú ne:

- ✖ fakatupu 'a e ngaahi 'ātakai 'oku māfana, talitali lelei mo malu
- ✖ tokoni'i 'a e fokotu'u 'o e ngaahi vā mo e ngaahi fetokoni'aki 'oku mo'oni
- ✖ langa hake 'a e pōto'i ngāue (fakafo'ituitui mo e fakakomuniti)
- ✖ fakalakalaka 'a e ma'u 'o e nofo'anga 'oku fakamo'uilelei mo tolonga
- ✖ fakalahi 'a e ngaahi faingamālie ki he ma'u 'o ha ngāue
- ✖ fakalakalaka/fakalahi 'a e ngaahi founa 'oku lolotonga fakahoko'aki 'a e ngaahi sēvesi ke fenāpasi lelei mo e ngaahi fiema'u 'a e ngaahi kehekehe 'a e kakai Pasifiki, honau ngaahi fāmili mo e ngaahi komiuniti
- ✖ fokotu'u 'a e ngaahi polokalama 'oku fakatupu 'ilo fo'ou mo fakamahino 'a e mahu'inga 'o e malu fakasino mo e faka'ulungaanga ma'a e kakai Pasifiki, honau ngaahi fāmili mo e ngaahi komiuniti
- ✖ fakalelei 'a e ngaahi founa fetu'utaki kotoa pea faka'ilonga'i 'a e faikehekehe 'o e ngaahi fiema'u 'a e kakai Pasifikí, honau ngaahi fāmili mo e ngaahi komiuniti.

Ma'a e kau ngāue mo e ngaahi kautaha kotoa pe 'oku nau fakahoko ha ngaahi sēvesi ma'a e Potungāue

Ngaahi ngāue 'okú ne:

- ✖ fakalakalaka 'a e mo'ui lelei, faka'atamai, fakaesino mo e fakalaumālie
- ✖ fakalahi 'a e ngaahi faingamālie ki he ako mo e fakalakalaka 'a e kakai Pasifikí
- ✖ fakatupu ha ngaahi faingamālie ke faka'ilonga'i ai mo vahevahe 'a e ngaahi pōto'i ngāue fakafo'ituitui 'i he ngaahi ulungaanga Pasifikí mo e ngaahi lea
- ✖ fakatupu ha ngaahi faingamālie ke poupou, tokoni mo/pe fakahoko 'a e ngaahi poloseki fakalakalaka fakasōsiale 'oku tolonga mo fe'unga mo e ngaahi fonua 'i he Pasifikí
- ✖ fakalakalaka/fakalahi 'a e ngaahi tu'u'tu'uni ngāue mo e founa ngāue lolotonga 'a e potungāue
- ✖ fakalelei 'a e ngaahi fakamatata 'oku tānakí mo e ngaahi founa 'o hono lipooti mo hono vahevahe.

Ma'a e ngaahi komiunitií

Ngaahi ngāue 'okú ne:

- ✖ fakalelei 'a e ngaahi founa ngāue lolotonga ki he:
  - fengāue'aki ki hono fa'u 'o e ngaahi sēvesi
  - komisoni'i 'o ha ngaahi sēvesi
  - fakatau 'o ha ngaahi sēvesi
  - konituleki 'o ha ngaahi sēvesi
  - ngaahi sēvesi lipooti, muimui'i mo e fakamā'opo'opō
- ✖ fakamatala'i 'a e 'uhinga 'o e 'sēvesi 'oku fakahoko 'e ha kautaha Pasifiki'
- ✖ fakahoko 'o e ngaahi aleapau mo e ngaahi vā fengāue'aki lolotonga
- ✖ fakapapau'i 'oku 'i ai 'a e ngaahi fakataha 'i he taimi pau mo e kau ngāue, kakai Pasifikí, honau ngaahi fāmili mo e ngaahi komiunitií ke talanoa'i 'a e ngaahi me'a mahu'inga ki he Pasifiki ke fale'i'aki 'a e fatu, fa'ufa'u mo e fakahoko 'o e ngaahi ngāue 'oku tolonga ma'a e Pasifiki
- ✖ fekumi ki ha ngaahi faingamālie ki ha ngaahi kautaha ke fengae'aki fo'ou mo ia
- ✖ fakalelei 'o e ngaahi founa 'o e fakamā'opo'opo mo e fekumí
- ✖ fa'u 'o e ngaahi faingamālie ke ma'u ha ngāue 'oku lele lōloa ke malava 'e he kakai Pasifiki, honau ngaahi fāmili mo e ngaahi komiunitií ke fakalakalaka mo tupu
- ✖ fakalakalaka/fakalahi 'a e ngaahi tu'u'tu'uni ngāue mo e founa ngāue lolotonga 'a e potungāue
- ✖ fakalakalaka 'a e ngaahi pōto'i ngāue.

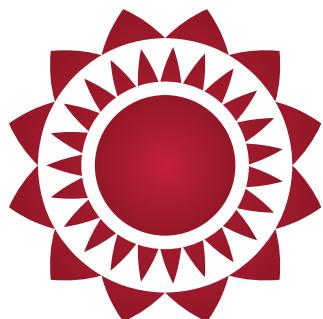

Ko e Tu'umālie 'a e Pasifiki 'oku fakava'e ia mei he ngaahi tefito'i tui ko eni

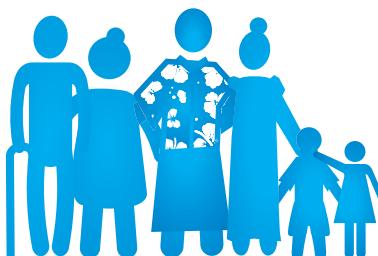
Mahu'inga 'o e mahino faka'ulungaanga

Te mau tokanga'i ko e Pasifiki ko ha fakamalumalu fakalukufua ia 'oku 'i ai 'a e ngaahi fonua tau'atāina honau founga mo e 'ulungaanga kehekehe 'oku mahino pea 'oku nau fe'inasi'aki 'i he ngaahi me'a mahu'inga 'e ni'ihi. 'Oku ne fakamahino 'a e mahu'inga 'o 'enau ngaahi lea, 'ulungaanga mo e founga fakafonua pea 'e fakamahino ma'u pe ko e ngaahi me'a ko eni 'oku fakakau ia 'i he ngaahi sēvesi mo e fakahoko fatongia 'a e Potungāue.

Mo'ui fakalaumālie

Ko e mo'ui fakalaumālie ko e pou mālohi 'ia 'o e ngaahi kaveinga mo e mo'ui lelei faka'atamai 'a e kakai Pasifikí. Ko hotau ngaahi komiuniti fakasiasi 'i Aotearoa ko e kau memipa mahu'inga ia pea te nau kau mai ke tokoni ki hono fakaola 'o e fakalakalaka fakasōsiale ma'a e kakai Pasifikí.

Fāmili

Te mau tokanga'i mo faka'ilonga'i ko e kakai Pasifikí 'oku nau nofo 'i he fāmili 'oku 'atā ki he kāinga. Ko e fāmili 'oku tu'uloto ia 'i he komiuniti mo e ngaahi founga 'o e mo'ui. Ko e tokotaka kotoa pe 'oku kau ki he fāmili, kāinga, ha'a pea ko e fāmili takitaha 'oku nau 'a ha tokotaha. 'Oku 'omai heni 'a hoto 'uhingá (identity) mo e fekau'akí. Ko e tukufakaholo mo e ongo'i fonua 'oku fekau'aki ia mo e fehokotaki ki ha me'a mo e taha ne hiki atu kimu'a 'iate kitautolu.

Faitotonu

Te mau fakahoko 'emau ngāue kotoa pe 'aki 'a e faitotonu mo e mo'oni. Te mau fakapapau'i ko e kakai 'oku tauhi ke nau faitotonu, falala'anga mo feveitokai'aki. Te mau fakapapau'i ko e ngaahi me'a ko ia te mau fokotu'utu'u ma'a e Pasifiki 'oku mo'oni mo 'aonga pea fenāpasi mo e ngaahi fiema'u 'a e kakai Pasifiki, honau ngaahi fāmili mo e ngaahi komiunitií.

Ki he kakai Pasifiki, ko e 'ofá 'oku fālahi hono 'uhingá pea 'oku fehokotaki ia mo e ngaahi lea hangē ko e fatongia, tokangaekina mo e feongo'aki. 'Oku tu'u loto ia 'i he founga fakahoko fatongia 'a kimautolu kakai Pasifikí, homau ngaahi fāmili mo e ngaahi komiunitií, pea 'oku fakahā ia 'i he 'emau ngaahi ngāue mo e sēvesi ki he taha kotoa pe.

Lelei taha

Te mau fakapapau'i ko e lelei taha te mau fakahoko 'aki 'a 'emau tokoni ki he fakalakalaka 'a e kakai Pasifiki, honau ngaahi fāmili mo e ngaahi komiunitií. Ko e kotoa 'o 'emau ngaahi sēvesi te nau faka'ai'ai mo fakamafai e kakai Pasifiki ke nau mo'ui mo tupulaki 'i Aotearoa.

Fengāue'aki

Te mau fakapapau'i ko 'emau ngaahi ngāue 'e tu'u tafa'aki, 'o fengāue'aki mo e fetalanoa'aki mo e kakai Pasifikí (mei he Pasifikí, ma'a e Pasifikí pea mo e Pasifikí).

Ko e MSD

Ko e taumu'a 'a e Potungāue ki he Fakalakalaka Fakasōsiale
ko e 'ofa kakai, 'ofa fāmili – 'oku mau tokoni ki he kakai 'o
Nu'u Silá ni ke nau malu, mālohi mo tau'atāina.

Ko e Potungāue 'oku 'i he uhonga 'o e ngāue fakapule'anga, mo e ngaahi 'ofisi mei
Cape Reinga ki Stewart Island 'o a'u ki he hahake ki he Chatham Islands.

'Oku tokolahi hake 'i he kakai 'e taha miliona 'oku nau fetu'utaki mai kiate kimautolu 'i he ta'u kotoa pe.
'Oku mau tokoni ki he kakai 'i he ngaah founga kehekehe. 'Oku mau fai homau lelei taha ke mau mahino'i
pea fakafehokotaki 'a e kakai mo e ngaahi tokoni 'oku mau lava. Ki he kakai e ni'ihi ko e tokoni fakapa'anga;
ko e ni'ihi 'oku nau fiema'u 'a e ngaahi sēvesi ke tokoni ki ha'anau toe hū 'o ma'u ha ngāue. Ko e ni'ihi 'oku
faingata'a'ia fakaesino pea fiema'u 'a e tokoni fakataimi pe tu'uma'u ke a'u ki ha taimi 'e ma'u mo'ui tau'atāina
pe mo langilangi'ia, ha fāmili 'oku fehangahangai mo e feke'ike'i mo e fakalavea, ha taha 'oku fiema'u ha 'api
nofo'anga 'oku malu, māfana mo mātu'u, ha taha ako 'oku kumi ha nō, ha mātu'a 'oku fiema'u ha tokoni ki
hono totongi 'o e akoteu pe ha toulekeleka Nu'u Sila 'oku fakafonu 'e ne kole ke ma'u 'ene supa.

'Oku 'ikai temau fakahoko 'emau ngāue 'iate kimautolu pe. 'Oku mau fengāue'aki mo e ngaahi potungāue
kehekehe, ngaahi kautaha mo e ngaahi kulupu 'i he ngaahi komiuniti 'oku 'i ai 'enau taukei ngāue mo
fehokotaki 'e lava ai ke ma'u ha ola lelei 'i he mo'ui 'a e kakai.

Ke lau ha fakamatala lahi ange fekau'aki mo 'emau ngaahi ngāue, kātaki 'o lau 'a 'emau Fakamatala Fokotu'u
Ngāue (Statement of Intent): <https://www.msd.govt.nz/about-msd-and-our-work/publications-resources/corporate/statement-of-intent/index.html>

'Oku toe 'i ai mo e fakamatala ki he ngaahi fatongia 'oku mau fakahoko, ngaahi faingamalie ngāue mo 'emau
ngaahi sēvesi 'i he www.msd.govt.nz.

MSDG11TONGAN OCT 2019

**MINISTRY OF SOCIAL
DEVELOPMENT**
TE MANATŪ WHAKAHIA TO ORA